

eksempler på flow inden for familien – og de handler om tæt samvær med børn. Det undrer mig, at ingen har fortalt om flow-oplevelser i samværet med deres partner, hvilket måske skyldes andre tabuer i den danske kultur, som fx et kulturelt forbud mod offentlig omtale af det, der henregnes til den private intimsfære.

Bloch finder, at den afgørende forskel på, om en episode udvikler sig til stress eller flow, er tidsfaktoren, og giver et par eksempler på, at en episode skifter fra flow til stress, eller omvendt, fordi den tidsmæssige ramme omkring episoden ændres. Har man tid nok, så man kan fordybe sig i en opgave og give den tid, opgaven behøver (lade sig styre af det, Bloch kalder den subjektive tid, og være i nuet), kan en episode udfolde sig som en flow-oplevelse. Mens tidknaphed nemt resulterer i stress, idet man typisk netop ikke hviler i nuet, men oplever et sammenbrud mellem fortid, nutid og fremtid, når den berammede tid ikke står mål med opgaverne. I denne sammenhæng peger Bloch på den vestlige tidskultur med fokus på den lineære klokkeetid, og det prestigefyldte i at have travlt, som forklaringer bag den udbredte italesættelse af stress og den kulturelle negligering af flow.

Det er interessant materiale, der fremlægges, men om man kan kalde den analytiske tilgang for fænomenologisk, er jeg ikke sikker på. Den er vel snarere psykoanalytisk, idet udvælgelsen og analysen af interviewstyk-kerne i høj grad er baseret på forskerens fortolkning af den måde, de bliver fremført på. Det er altså ikke informanternes fortællinger om stress- og flow-oplevelser i sig selv og informanternes fortolkninger heraf, men mere måden, de bliver fortalt på, som er afgørende for om de medtages i analysen. Det gør, at det bliver problematisk at kalde tilgangen for fænomenologisk. For det første foretages en konsekvent tilsidesættelse af informanternes egne fænomenologiske oplevelse af stemningerne (Bloch skriver fx en del om *uerkendt* skam over disse stemninger). For det andet er metoden stærkt inspireret af freudiansk psykoanalyse, som jo netop er en metode, der giver analytikerens fortolkning af betydningen af udsagn langt større vægt end den analyseredes.

Efter præsentationen af interviewmaterialet fremstilles en række teorier om følelser og kultur – dels generelt i den vestlige verden og dels mere specifikt i forhold til stress og flow-lignende fænomener. Bloch mener her,

at hendes materiale peger på relevansen af en række hidtil adskilte teoretiske positioner og får på denne måde placeret sig selv som et synteti-serende eller samlende led i den faglige diskussion af emotionologien. Desuden får hun herigennem forankret de enkelte personers oplevelser af flow og stress i en større socio-kulturel sammenhæng.

Det er spændende tanker, der fremlægges, og det er interessant at se flow og stress italesat af en dansk forsker med udgangspunkt i dansk materiale. Emotionologien er en forholdsvis ny disciplin, som peger på den rolle stemninger og følelser kan spille som bindeled mellem individ og socialitet – en relation, som også en del antropologer har påpeget. Som antropolog savner jeg dog en mere lokal kontekst for danskernes følelser og oplevelser af stress og flow. Det virker utroværdigt med den ukritiske applikation af teorier om dominerende følelser og generelle følelseskulturer for hele den vestlige verden i hele det tyvende århundrede. Der er givetvis forskel på danske og amerikanske familienormer, fritidsnormer og sandsynligvis også for normer på arbejdspladsen, og det ville være spændende med en udforskning af dette perspektiv.

Alt i alt er det dog en interessant bog, som kan anbefales både til faglig og personlig inspiration. I min familie og vennekreds har vi haft mange interessante diskussioner om vore egne flow- og stress-oplevelser sideløbende med, at jeg læste bogen, og rent fagligt finder jeg perspektiverne – og Blochs sidebemærkninger om flow og stress i forhold til sygdom og sundhed – relevante for min egen forskning i alternative terapier, som måske netop kan ses som en af de institutioner, hvor flow-oplevelser anerkendes og italesættes. Jeg vil tro at andre, der forsker i eller på anden måde beskæftiger sig med levende, følende mennesker, også kan finde inspiration i bogen.

Helle Johannessen
lektor

Institut for Idræt og Biomekanik
Syddansk Universitet

Thomas Hylland Eriksen: *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives.* 2. udg. London: Pluto Press 2002. 200 sider. ISBN 0 7453-1887-8 (pb). Pris: £14.99.

„Etnicitet og nationalisme udgør empirisk fokus for en masse aktuel antropologisk forskning,“ skrev Hylland Eriksen i 1993 i forordet til denne bogs første udgave. Han mente også, at dette fokus havde hjulpet antropologien til at stille nogle vigtige teoretiske og metodologiske spørgsmål, og at det havde øget forståelsen for den bestående omverden. Hvori disse nye spørgsmål og øgede forståelser består, finder man ud af ved at læse bogen, som nu foreligger i en revideret og opdateret anden udgave.

Bogen gennemgår i 9 kapitler en række aspekter af fænomenet etnicitet, herunder hvad der ligger i begrebet, hvordan etnisk klassificering opererer, de kulturelle forskelles sociale organisation og ideologier, forholdet mellem etnicitet og historie, nationalisme som en særlig type etnicitet, minoriteters forhold til stater, identitetspolitik, kultur og rettigheder, samt endelig spørgsmålet om selve begrebets analytiske frugtbarhed. Der gives rigelige og mangeartede empiriske eksempler til illustration af samtlige punkter. Det er bogens force, at Eriksen trækker på et bredt empirisk repertoire hentet i en antropologi, som spænder komparativt fra små tribale samfund til komplekse globaliserede staters etniske grupper og desuden pointerer sammenhængen mellem kulturelle og sociale forhold. Bogens svaghed er, at den i høj grad, måske i *for* høj grad, skjuler let hen over mængder af forskellige tilgange til spørgsmålet om etnicitet uden at tegne en klar profil af nogen af dem. Enkelte steder argumenterer forfatteren for, at etniske identiteter bør studeres i relation til historiske processer, som ligger uden for aktørernes indflydelse. Dette kritiserer han bl.a. den Barth'ske tilgang for ikke at have tilstrækkelig fokus på. Men han er også skeptisk over for den tilgang til etnicitet, som reducerer kultur til diskurs og selvoptaget selvidentifikation og dermed negliger kulturs objektive, implicite og „skjulte“ aspekter, som alt andet lige spiller betydeligt ind på etnicitetsfænomener af enhver art. Eriksens kritik her er en kritik af den radikale konstruktivisme, som han mener Gerd Baumann bl.a. står for, og som lægger vægt på agency og fleksibilitet. Eriksen forstår denne tilgang som dybest set instrumentalistisk og udtryk for metodologisk voluntarisme (s. 56-7). I stedet peger han på nødvendigheden af at se på underliggende kulturelle strukturer som det „stof“, der udgør sociale fællesskabers og etniske identiteters byggesten og grundlaget

for, at de overhovedet findes som kollektive kommunikationssystemer. Han taler for, at kulturforskelle faktisk er undervurderet og understuderet i etnicitetsforskningen, til dels fordi man har været bange for enhver tendens til essentialisering (s. 135-6). Derfor har fokus været på sociale processer frem for kulturelle. Men etniske konflikter kan ikke forstås fuldt ud gennem analyser af dominansforhold og konflikter grundet i ulige adgang til ressourcer. De kulturelle aspekter må undersøges som vigtige parametre i sig selv.

Man skal imidlertid læse teksten ganske grundigt for at finde Eriksens standpunkter på emnet: De ses i små bemærkninger her og hist; kun enkelte steder udfoldes de over mere end en snes linier. Bogen er ikke bygget op som en profilering af forfatterens idiosynkratiske syn på etnicitet og nationalisme. Der er netop tale om en fremlægning af et vidt udbud af tilgange hos en stor mængde forskere, ordnet ikke i forhold til arten af deres analytiske vinkel, men i forhold til nogle empiriske aspekter, som tegner sig som indlysende delemler. Derved går sammenhængene i nogen grad tabt, og etnicitetsforskningen kommer til at fremstå som unødigt fragmenteret. Den patchwork-agtige fremstilling afspejles deri, at bogen har 101 (et hundrede og et) afsnit, hvoraf de fleste strækker sig over halvanden side, nogle kun en halv. Det længste fylder godt tre og en halv side. I hvert afsnit omtales et analytisk delaspekt af etnicitetsstudierne, der gives et eller to empiriske eksempler, og noget litteratur nævnes. Flere afsnit handler om samme aspekt set fra en lidt anderledes vinkel og af forskellige forskere, men de enkelte tilgange vurderes ikke nødvendigvis i forhold til hinanden, endsige optræder i samme kapitel. Det giver en del redundans og et fravær af klar retning.

Eriksen nævner i sit nye forord, at det var spørgsmålene om refleksiv identitet og social ændring, identitetspolitik, social kompleksitet og gruppedynamik, som oprindeligt animerede hans skrivning og fortsat udgør „fagets kerne“. Det kan synes noget af en omvej at gnave sig gennem en oversigt over de seneste tredive års etnicitets- og nationalismeforskning for at nå frem til disse „kernespørgsmål“. Bogens sidste kapitler, det ene nyskrevet til andenedgaven, rummer bogens mest spændende og vedkommende afsnit. Her fortrænger forfatterens kernespørgsmål næsten de begreber, som er overskriftens. Eriksen påpeger, at etnicitet ganske vist fremstår mest markant i moderne

og postmoderne samfund, hvor „etnisk differentiering delvis er en følge af kulturel homogenisering“ (s.135), men samtidig viser de nyeste antropologiske studier faktisk, at etnicitet ikke er den monolit i folks identitetsdannelse, som konventionel forskning i emnet har gjort den til. Begreber som „hybriditet“ og „grænseområder“ („frontier zones“) er dukket op i erkendelse af, at folk i multietniske samfund – og hvilke samfund er andet end multietniske i det 21. århundrede? – ganske vist betoner etnicitet i visse kontekster, men at de også danner identiteter på kryds og tværs af etniske grænser, identiteter, som tager afsæt i lokalitet, fælles ideologi, religion, beskæftigelse og andet, som overskygger de etniske grænser og giver helt nye „hybride“ gruppetilhørsforhold. Det er ofte disse identiteter, frem for de etniske, som *betyder* noget og har praktiske konsekvenser for folks måde at leve på.

Tilsvarende peger Eriksen på, at begrebet „nationalisme“ rummer en dobbelttydning: der kan på den ene side være tale en „etnisk nationalisme“ af konventionel art, hvor nationen ses som sammenfaldende med én etnisk gruppes hegemoni i et givet territorium politisk formaliseret som en stat, på den anden side findes nationalismer knyttet til polyetniske stater, hvor nationalismen forstås som et fællesskab af borgere i samfundet hævet over de etniske skel. Her bliver nationalisme til en universalistisk ideologi om formel retfærdighed og ligestilling. Den officielle retorik betoner her borgerrettigheder og menneskerettigheder som vigtigere end kulturelle rødder. Som Eriksen ser det, er denne skelnen mellem partikularistisk (etnisk) og universalistisk nationalisme vigtig at holde sig for øje, al den stund det implicerer to vidt forskellige syn på statens rolle.

Fremstillingen af sagsområderne i bogen er imidlertid ikke rettet mod at vise relevansen eller nødvendigheden af de begrebsafklaringer og - afløsninger, bogen ender ud i; den er rettet primært mod en gennemgang af nogle forskellige perspektiver på etnicitet og nationalisme, som forlaget, Pluto Press, havde bedt om. Bogen har følgende form som et review af en omfattende litteratur set fra et antropologisk udkigspunkt, der på én gang er rodfæstet i den „klassiske“ Barth'ske etnicitetsforskning, hvor grænsemekanismer står i centrum, og samtidig lægger kritisk afstand til dens mangel på historisk perspektiv og magtpolitisk kontekstualisering. Ironisk nok henter

Eriksen det fænomen, kultur, som Barth startede med at lægge afstand til, tilbage i værktøjskassen, omend i en ny og relativiseret form. Der er bred enighed om, at kultur er vigtig for de etniske processer i det omfang, kulturelle forskelle bliver gjort til sociale forskelle. Men, siger Eriksen, kultur er også vigtig som et fænomen i sig selv, fordi kultur forsyner mennesker med en speciel kompetence af denne eller hin art. I den forstand er kultur en ressource, som mennesker bruger til at skabe identiteter med, nye, gamle, hybride, kreative. *Brugen* af kultur giver den social relevans og ændrer den undervejs. Herfra kan arbejdes videre med fænomenerne omkring identiteters mange arter.

Eriksen har et imponerende overblik over etnicitetsforskningens litteratur, og hans bog er et velegnet sted at starte for den, som vil sætte sig ind i etnicitetsstudiernes analytiske kringelkroge. Se bogen som en brugsbog. Den findes kun i paperback. Brug den!

Hanne Veber
mag.scient., ph.d.

Danmarks Humanistiske Forskningscenter
og

RUC, Kultur- og Sprogødestudier

Lisanne Wilken: Enhed i mangfoldighed? Eurovisioner og minoriteter. Århus: Aarhus Universitetsforlag 2001. 318 sider, ill. ISBN 87-7288-928-4. Pris: 348 kr.

Blåt omslag med en ring af gule stjerner med ordene „Mange tak Europa“ på en række forskellige minoritetsprog i lyseblåt på et værk, der oven i købet pranger med EU-besværgelsen „Enhed i mangfoldighed“ som titel: Man kan i hvert fald dårligt sige, at læseren ikke skulle være blevet advaret på forhånd, og Lisanne Wilken lægger da heller ingen steder i bogen skjul på sine sympatier for, hvad hun med kun en lille smule ironi kalder EUropæisk kulturpolitik. De to andre bøger på mine reoler med gule stjerner på blå baggrund på omslaget er fulde af billeder, billeder af prinsesse Europa og hendes bortførelse. I Lisanne Wilkens bog er der kun kort og tabeller – den handler nemlig om ikke om billeder og symboler, men om sprog og sprogpolitik. Pointen er kort fortalt, at EU's omfattende institutionelle støtte til sprogligt definerede minoriteter kan fortælle os noget mere grundlæggende om EUropæisk kultur- og identitetspolitik end nok så mange flag og billeder af prinsesser på tyre.